

Цонка Букурова,
една от основните организаторки
на протеста в Русе:

Жените бяхме по-смели от мъжете

Колко често се връщате към онези дни на протестите? Има ли кой да разкаже на младите хора?

- Никой вече нищо не си спомня. Всичко е забравено. Следих как българските меди отразиха 30-годишнината от протестите в Русе миналата година. Нямаше нищо. Малко са хората, които знаят, че преди софийските протести, които свалиха комунистическата власт, бяха тези в Русе. Всичко започна оттук. Взеха да забравят. Не знаят и няма да знаят. С малки изключения.

Когато решихте да нарушите мълчанието за хлорните обгазявания и да организирате протестите на площада в града, казваха ли ви „вие сте луги“, какви протести сте тръгнали да организирате?

- Не. Но ние, жените, все пак бяхме по-смели от мъжете и организирахме и предводахме протеста. Те стояха много по-назад след нас. На площада бяхме аз, дъщеря ми, сестра ми и внучката ми. Бяхме четири приятелки и те бяха там. Общо шест жени. Казвахме си край, трябва най-скоро да организираме протеста, защото така повече не може да се живее. Бяха минали пет години на обгазяване от гюргевските заводи.

Търпяхме лицемерието на правителството, което не признаваше този проблем. Помня, че по време на най-силното обгазяване в града раздаваха сините чавдарски връзки на децата и понеже е нямало как да отложат събитията, наблизно е имало линейки, които да извозват децата, на които им е станало

лошо. Учениците са бързали да си вземат връзките, защото са ги слагали на наследитата си, за да се предпазят от замърсения въздух, който ги задушавал. Една майка не може да се изплаши да реагира, когато вижда какво се случва с детето ѝ. С всички деца. Заради нашия протест обаче изгониха един партиен секретар от нашата фирма. Не го видяхме вече, защото бил на наша страна и ни защитавал. Ние пък бяхме от сектата на безпартийните. По каква линия да ни накажат.

У дома на тавана се събрахме и писахме плакатите. На моя плакат пишеше „Дайте ни поне въздух!“. Другите взеха, че ми залепиха бял лист на „поне“ и се вижда на снимките, защото имало чисто политическо послание. На мястото на „поне“ сложиха „чист“ и плакатът стана „Дайте ни чист въздух!“. На всичкото отгоре написаха „мирна демонстрация“, с което аз не мога да се примиря. Никаква мирна не е тя. До последно се карахме за това.

Представте си какво се случи? Това беше първата демонстрация в България. На втория или третия ден от демонстрацията дойдоха двама млади мъже при мен с голям букет цветя и казаха: „Боже, колко се срамуваме ние, интелигенцията в София, че чакахме толкова време. Но дочакахме едни жени в Русе да направят нещо. Ние сме с вас. Бяха сценаристите на филма „Дишай“ Виолет Цеков и Георги Аврамов. Тогава те са се събрали и са решили да снимат кадри и да правят филм.

>17 въздух!“, „Дайте ни чист въздух!“, „Искаме здраво поколение“, „Хлор - не!“, „Спрете кошмара, който отравя дните и нощите ни!“.

Още на първия протест жителите на града искат незабавно прекратяване на обгазяванията. Най-голяма обаче е четвъртата демонстрация, когато на 10 февруари 1988 г. на площада се събират двестотин души по спомена на очевидци, водени от майки с бебешки колички.

Днес са малко хората, които си спомнят как са започнали протестите и кой ги е организирал. Зад тях стоят шест озеленителки от фирма „Паркстрой“ в Русе, които са основните организаторки на провела та се в града първа екологична демонстрация в страната. Това са: Цонка Букурова, Дора Бобева, Вяра Георгиева. Историята е разказана във филма „Шест жени“ на сценаристките Веселина Антонова, Детелина Каменова, режисьора Владимир Кондов и оператора Никола Тодоров от регионалния център на БНТ в Русе. След филма излиза и документалната книга - „Демонтаж“, с автори двете сценаристки.

За протестите на русенци, които са в основата на демократичните промени в страната, разказва и станалият емблематичен филм на сценаристите Виолет Цеков, Георги Аврамов, режисьора Юри Жиров и оператора Огнян Логофетов - „Дишай“. Именно след неговата премиера в София присъстващите спонтанно решават да основат Комитета за защита на Русе.

Движението за самозащита на Русе

Шестте жени от „Паркстрой“ - Русе, поддържат дърветата и зелените площи в града и не желаят повече да бъдат пасивни свидетели на екологичната трагедия. Сформира се нефор-

© Кагър от протестите 8 центъра на града, 1987 г.

мална група от роднини, приятели, колеги и така се учредява Движението за самозащита на Русе, което на 27 септември 1987 г. публично заявява своето съществуване. „Движението за самозащита на Русе е първата изява на зараждащото се гражданско общество в социалистическа България, унищожено след преврата на 9 септември 1944 г.“ според Антонова.

В периода септември 1987 - февруари 1988 г. Цонка Букурова (виж интервюто), Дора Бобева, Вряра Георгиев, Евгения Желева, Стефка Монова и Албена Велкова организират четири демонстрации. Към безпартийните организаторки се присъединява партийната секретарка на предприятието Стела Костова, млада майка, която е родила дете с увреждания.

В открития граждански протест се включват и младите русенски художници, експонират изложба на екологична тема, посетена от хиляди граждани. В тетрадката за впечатления развълнувани граждани пишат отзиви за изложбата, поздравяват младите творци, подписват се с имена и адреси и открито изразяват готовността си да се включат в следващи демонстрации. За екологичните протести научават в Киноцентъра и авторите на първия документален филм по темата пристигат от София, за да се срещнат с жените от „Паркстрой“.

Уговорката е ясна - при следващи тежки замърсявания на въздуха над Русе и организиране на протести да повикат снимачния екип, който ще започне работа по филма „Дишай“. Телевизионният екип заснема кадри от профсъюзно събрание в Драгажен флот, от демонстрацията на „майките с количките“, срещата им с комунистическия функционер Гриша Филипов и прави интервюта с организаторките.

Кислород за промяна

„Дългогодишното управление на БКП е изчерпало механизмите да решава външнополитическите и вътрешноикономическите проблеми на държавата. Тоталният партийен монопол поражда несъгласие и емоционална и реална потребност от критика на съществуващата действителност“, коментира историкът Веселина Антонова. В онези години тайните служби констатират, че около 20-30 хиляди българи се отнасят враждебно към властта, но се страхуват открито да изразят недоволството си. „Противопоставянето започна, когато обществото бе засегнато в най-дълбоките естествени човешки права - правото на чист въздух“, смята Антонова.

Първите обявявания на атмосферния въздух на Русе, регистрирани от Регионалната инспекция по опазване на

природната среда (РИОПС), са през януари 1982 г. Инсталирани са два прибора, доставени от Унгария, които регистрират 104 пъти наличие над пределно допустимите концентрации (ПДК) на хлороводород в атмосферния въздух. Обявяванията зачестяват и през 1986 г. те са 128 пъти, т.е. през ден. Темата за медиите е табу, което допълнително създава усещането за обреченост и безпомощност.

Пропукването на системата

Русенци са категорични в своите изисквания и претенции към управляващите. Обвиняват ги в невъзможност да защитят интересите им и скандират „ДЕМОНТАЖ!“. Техният протест скоро излиза извън рамките на града.

На 8 март 1988 г. въпреки забраната от ЦК на БКП в препълнената зала на Дома на киното в София е премиерната публична прожекция на документалния филм „Дишай“. Учреден е Обществен комитет за екологична защита на Русе. Приет е устав, избран е управителен съвет с председател писателят Георги Мишев. Гласуван е и призив за екологична защита на Русе, адресиран до Народното събрание, Министерския съвет, ЦК на БКП и др. Под учредителния протокол поставят подписите си 395 души. Председателят внася молба за регистрация на 22

март 1988 г., която Благоевският районен съд оставя без уважение. Инструкциите на ЦК на БКП са категорични - такъв комитет, създаден без знанието и участието на комунистическата партия, не може да бъде регистриран, той е незаконен.

Според историка Веселина Антонова движението за самозащита на Русе стимулира индивидуалната инициатива и реалната колективна солидарност и дава тласък за създаване в България на първите групи от общности, израз на реалния плурализъм на гражданското общество. „Нерегистрираният Комитет за защита на Русе е ярка публична демонстрация на гражданско съзнание и несъобразяване със съществуващите канони, изискващи задължително съгласуване на подобни инициативи“, смята тя.

За Антонова, която изследва процесите в Русе през този период, е важно да се подчертае, че процесът на зараждане (възраждане) на гражданското общество в България, започнал в Русе, не се осъществява хаотично и въпреки еуфорията той е организиран и подчинен на общата воля на организаторите и участниците да спасят своя град от екологичния проблем. „Наблюдава се висока самоорганизация на протестите, демонстрирана още в началната фаза на еманципация на зараждащото се гражданско общество, и почива на групирването на осъзнати общи интереси. От Русе, казва Антонова, започна мъчителният процес на една мащабна трансформация - „отваряне“ на „затвореното общество“, в което България живя 45 години.“

Едва през май миналата година (2018 г.) жените, организирали протестите срещу хрониче обявявания, получават званието почетен гражданин на град Русе. Някои от тях по-смъртно. **IK**